

בעלי המאה, בעלי הידע ובעלי ההשפעה: הגיאוגרפיה של בעלי המאה ובעלי הדעה – תל אביב [רבתי] כעיר עולם¹

ברוך קיפניס
החוג לגיאוגרפיה
אוניברסיטת חיפה

התפתחות תל אביב [רבתי] כעיר עולם מעלה לסדר היום השאלה מיהם ה'סוכנים' המוליכים את תהליך השתלבותה של תל אביב ושל ישראל בכלכלה הגלובאלית? עד לאחרונה היה עיקר המאמץ המחקרי מכוון לטפול באי השוויון ובהעמקת הפערים הכרוכים בתהליך הגלובליזציה, והמופיעים במלוא עוזם בערי העולם. לאחרונה החלו להופיע גם מחקרים המפנים זרקור לעבר מוליכי החברה ('סוכני התמורה') שהם בעלי הידע, המאה והדעה. לעיסוק בבני מעמדות האלה יש שני כוונים: זיהוי האליטות שהם גם השייכים לעשירי העליונים; וליתור אלה האחראים על יצירת סביבה עירונית עתירת תמלוגים פסיכולוגיים והמקיימים סגנון חיים של 'סביבת הצווארון הלבן'. כחלק מהתהליך החלו להופיע לאחרונה בעיתונות רשימות של עשירי ישראל, של בעלי הדעה המשפיעים, המוליכים/ות, ו'הכי טובים'. אלה אפשרו יצירת את פרופיל התכונות והתפרוסת הגיאוגרפית של אוכלוסיות אלה. תמונת המצב של פריסת בעלי המאה ובעלי הדעה, ויחד איתם פריסת הפעילויות הכלכליות המוליכות של ישראל – הי-טק, שירותים פיננסיים ושירותים פרופסיונאליים יצרניים מעידה על העובדה המדאיגה שישאר, שחרטה על דגלה את מדיניות פיזור האוכלוסייה על מנת לשנות את המערך היישובי של 'ראש ענק וגוף מצומק', חוזרת למערך היישובי המכונס המכונה "מערך של ראש ענק ללא גוף". למרות שטרם הסתיים המאבק הגיאופוליטי של גיבוש טריטוריה לאומית יהודית בתחומי מדינת ישראל, ישראל הופכת לעיר [תל אביב] שיש לה מדינה... המסגרת החברתית והכלכלי לדיון בבעלי המאה ובעלי הדעה היא החברה הפוסט תעשייתית של ישראל שהחלה להסתמן במלוא עוזה בסוף עשור ה-80, ושילובה של ישראל בכלכלה הגלובאלית. לאחר שהוגדרו מושגי היסוד נבחנה ההשערה כי בעלי המאה, הידע והדעה מקננים בעיר תל אביב וביישובי מטרופולין תל אביב רובם ביישובים היוקרתיים שבטבעת הראשונה ובסמוך לה. ריכוז משמעותי יחשב אם משקל העונים על הגדרת בעלי המאה ובעלי הדעה עולה על משקל אוכלוסיית תל אביב - - כ- 5.5% מאוכלוסיית ישראל, ומשקל אוכלוסיית המטרופולין (כולל תל אביב) כ- 44%.

הממצאים העיקריים:

עשירי ישראל נוטים להתגורר בתל אביב ובבנותיה. מעל לחמישית מעשירי ישראל שהונם מעל ל-\$100 מיליון גרים בעיר תל אביב. תופעה זו, שהעיר המרכזית במטרופולין מאכלסת אחוז גבוה של עשירי הארץ היא מיוחדת בהשוואה למקומות אחרים בעולם. מחוץ לתל אביב, מהווים היישובים הרצליה, סביון, כפר שמריהו, ורמת גן מוקדים עיקריים למגורי בעלי המאה. זהו ריכוז בתוך ריכוז המצביע על תפרוסת מוגבלת מאוד במספר 'מרחבי הבחירה' לעשירים. יתר אזורי ישראל אינם משופעים בעשירים, אך הנציגות הישראלית בחו"ל מרשימה – 8% מכל העשירים גרים באופן קבוע בחו"ל, וכ- 11% עשירים ישראלים לשעבר מתגוררים באופן קבוע בלונדון, בניו יורק, בלוס אנג'לס או במיאמי. אם 70% מעשירי ישראל הם תושבי המטרופולין הרי ש- 88% מהעסקים שבבעלותם ממוקמים במטרופולין – 38% בעיר תל אביב ו- 50% ביישובי המטרופולין, בעיקר ברמת גן ובהרצליה פיתוח. מספר העסקים בשאר ישראל, כולל בחיפה וברושלים מזערי, רק 4%. בעלי הדעה שתפרוסתם נבדקה במחקר מייצגים רק את המגזר הכלכלי והפוליטי, זאת למרות שיש בעלי דעה חשובים לא פחות גם במגזרים אחרים ובהם אנשי רוח, סופרים ומשוררים, אנשי תקשורת, שופטים, רבנים, ספורטאים וכיוצא באלה. גם בין בעלי הדעה בולטת הריכוזיות התל אביבית - - העיר והמטרופולין, בעוד ירושלים, מושב ממשלת ישראל, בולטת, בתפרוסת המשפיעים שבתחום התפקודים הממשלתיים. גם בתפרוסת יישובי העבודה של בעלי המקצועות ה'יוקרתיים'. תמונה דומה עולה גם מניתוח תפרוסת הנשים המשפיעות והמובילות. הנתונים מראים כי 30% מהנשים המובילות במשק מתגוררות בתל אביב ו- 46% מהן ביישובי המטרופולין, כלומר נוכחותן גבוהה בהרבה ממשקל האוכלוסייה המתגוררת בעיר ובמטרופולין. ככלל, הנשים המובילות במשק נוטות להתגורר ביישובי המטרופולין ולעבוד בתל אביב. רובן מנהלות בכירות או בעלים בעסק שבשירותים העיסוקיים, אך יש להן גם נוכחות בשירותים ציבוריים וקהילתיים ותעשיית ההי-טק.

¹ המאמר המקורי הופיע באתר ה-GaWC [Global and World Cities]. פרסום מס' 186 [2005] תחת הכותרת: The Geography of Israel's Wealthy, Influential and Professionals: Its Impact on Tel Aviv's World City Status and on the Dwindling National Space. גרסתו העברית של המאמר הופיעה באופקים בגיאוגרפיה מס' 64 – 65 [2005], עמ' 275 – 292.

בין בעלי הדעה נכללו גם חברי כנסת שנכון לצפות מהם שיגלו 'אחריות שילוחית' כלל ארצית. במציאות אנו יודעים כי צפי זה הוא 'מס שפתיים', וכי רובם רואים עצמם קודם כל כשליחי קהל התומכים בהם במרכז המפלגה, ומכאן לתפרוסת מקום מגוריהם חשיבות רבה. אובחנו שתי קבוצות של חברי הכנסת: כל חברי הכנסת וחברי הכנסת מהמפלגות החילוניות. בקרב כל החברים בולט ריכוז גבוהה יחסית של חברים מהשטחים ומירושלים. בין החילוניים בולט משקלה של העיר תל אביב ושל ישובי מטרופולין. אין זה מקרה אפוא, שרוב כינוסי מרכזי המפלגות החילוניות נערכים בתל אביב או בסמוך לה, וכי כל המשרדים הראשיים של המפלגות ממוקמים בתל אביב. זהו מקור הכוח של הפוליטיקאים, וזהו גם האזור הנהנה ממוקדי הכוח הפוליטיים.

בסיכום, ניתן לקבוע כי על-פי הנתונים שהוצגו, תל אביב העיר והמטרופולין שלו היא מהווה 'עיר מרכזית', הם ליבת הריכוז של בעלי המאה ושל בעלי הדעה, גברים ונשים (במישור הכלכלי והפוליטי) של ישראל. התמונה העולה היא של מציאות מרחבית של מדינה עם 'ראש ענק' של עוצמת שליטה כמעט בל תחומי החיים של מדינת ישראל, ופריפריה נרחבת המרוקנת ממוקדי כוח חיוניים.

השאלה הערכית העולה ממצאי המחקר היא: למרות שאנו גאים בעובדה שתל אביב נמנית על רשימת הערים המוגדרות כערי עולם, ערים המהוות צומת פעילות לכלכה הגלובאלית וכנקודת חיבור של ישראל לכלכלה זו, האם המחיר של הזנחת הפריפריה, ובמקרה שלפנינו חיפה ובאר שבע הן ערי פריפריה, הוא מחיר ראוי.